

HATAYÎ AŞAN BİR OZAN

Osman AKTAŞ

Küçükken, babam, Hazreti Ali savaşlarını anlatır, biz de can kulağıyla dinlerdik. Bu savaşlar sayesinde olsa gerek ben altı önemli sahabeye hayranlık duydum, duymaya da devam ediyorum. Bunlar, Hz. Hamza, Hz. Ali, Hz. Halit ve Hz. Abdullah bin Mesut, Hz. Ammar bin Yasir ve Hz. Habeşî Bilal. Hamza şehitler şahı, Ali imamlar şahı, Halit komutanlar şahı, Abdullah Bin Mesut ile Ammar bin Yasir sadakat, dürüstlük, korkusuzluk sembolleri, Habeşî Bilal ise müezzinler ve gereksiz konuşmalardan arınmışların sembolü benim gözümde.

Bu savaşlardaki gerek olağan, gerek olağanüstülükler beni cezbediyor. Aklıma keşkeler sıralanıyor. Hz. Muhammed döneminde yaşayıp, onun yanında olmayı ne çok arzuladığımı anlatmam mümkün değil.

O çocukluk yıllarımda babamın anlattığı bir kahramanın daha vardı, o da Şah İsmail'di. Büyük zorluklar çeken ve efsanevi bir şekilde hükümdar olan bu kahraman, benim gözümde gerek yürekliliği, gerekse merhameti nedeniyle hep büyüdükçe büyüdü ve hâlâ büyümeye devam diyor.

Şah İsmail'in güçlü bir şair ve mahlasının Hatayî olduğunu 1985'te üniversitede Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun fahri olarak girdiğim derslerinin birinde öğrenmiştim. O zamanlar yalnızca hece ile Fizâhî mahlasını kullanarak şiirler yazıyordum. Hatayî diğer birkaç halk ozanı gibi benim şiiri ve şiirde sesi ve âhengi kullanmamda hayli yararlandığım bir ozan oldu. Ortak iki yanımız vardı Hatayî'yle; birincisi Ali sevgimiz, ikincisi hece ile şiir söylememiz.

Hatayî'nin beni de kendisini de anlatan şu dizelerine bakın:

*"Muhammed Ali'yi candan sevenler
Yorulup yollarda kalmaz inşallah"*

Evet, Hatayî'nin gönül dostluğunun veraseti şiirlerine yoğunlaşmadan kısa bir biyografisini vermede fayda var. Hatayî, İran'da Safevi soyundan gelen bir Türk. Erdebil'de doğdu. Ana tarafından Uzun Hasan'ın torunu Bilki Aka'nın oğludur. Babası Haydar'ın ölümünden (1488) sonra dayısı tarafından iki kardeşiyle birlikte düşmanlarından kaçırılarak Şiraz'a gönderildi. Şiraz valisinin, üç kardeşi bir süre hapsettiği söylenir. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup'un ölümü üzerine oğlu Rüstem saltanat mücadelesinde onlardan yararlanmak amacıyla üç kardeşi hapisten kurtarır, Şah İsmail'in ağabeyi Sultan Ali, katıldığı iki savaşı da kazanarak Tebriz'e döndüğünde parlak bir törenle karşılanır. Ama üç kardeşin halk üzerinde manevi etkisi, Sultan Ali'nin kazandığı zaferler Rüstem Bey'i korkutur, onları ortadan kaldırmanın yollarını ararken durumu sezen Sultan Ali kardeşleriyle birlikte Erdebil'e kaçar. Sultan Ali yolda kendilerini izleyen Rüstem Bey'in askerleri tarafından öldürülür. Ama iki kardeşini yedi müridiyle Erdebil'e göndermeyi başarır. Şah İsmail ve kardeşi İbrahim burada müritlerince korunur. Sürekli izlendikleri için bir süre sonra Bağrı dağına, oradan da Gilan, Gaskar, Reşt ve Lahican'a kaçırılırlar. Lahican'da Kar Kaya'nın evinde saklanan Şah İsmail ilköğrenimini özel bir öğretmenden görür. Babasının müritleri dört bir yandan onu görmeye gelirler. Yakalanamadığını gören Rüstem Bey, Lacihan üzerine yürümeye hazırlanırken öldürülünce (1497), Şah İsmail harekete geçer. Müritlerini toplayıp Hazar kıyılarındaki Aravan'a (1500), oradan Erdebil'e gelir.

Kendisine katılan Türk oymaklarıyla birlikte yeterince kuvvet topladığını görünce ilk olarak babasının ve Şiilere yapılan eziyetlerin öcünü alma yolunu tutar. Tebriz'e gelip taç giydiğinde (1502), babasının öcünü almış, Bakü'yü zapt etmiş, Nahcivan'da Elvend Bey'i yenmiştir. Şah İsmail'in bundan sonraki yaşamı Şiiliği yaymak, Safevi devletinin sınırlarını genişletmek için yaptığı savaşlarda geçer. Devletin sınırları genişleyip Şiilik Anadolu'ya doğru hızla yayılınca Osmanlılarla çatışır. Sonunda Çaldıran'da Yavuz'a yenilir (1514) ve kaçar. Bu yenilgiden sonra Tebriz'e dönerse de eski gücünü yitirdiği gibi uğradığı ruhsal çöküntüyle de kendisini şaraba verir. Oğlu Tahmasb'ı yerine atabey olarak bırakır, her yılını ayrı bir kentte geçirerek yaşamını tamamlar. Azerbaycan'da iken ölür. Cenazesi Erdebil'e götürülür.

Şah İsmail, Hatayî mahlasıyla şiirler yazmış, sanatçı kişiliği çok zor koşullar altında geçen çocukluğu sırasında oluşmuştur. Aruz ve heceyle yazdığı şiirler Azerbaycan edebiyatının Nesimi ve Fuzuli arasındaki döneminin en güçlü temsilcisi olduğunu kanıtlar. Özellikle heceyle yazdığı şiirler Anadolu'da gelişen tekke edebiyatını büyük ölçüde etkiler. Alevi-Bektaşî edebiyatının en güzel örneklerini sunar. Sadettin Nüzhet'e göre konu bakımından dört bölümden oluşuyor:

- a) Tasavvufî düşüncelerini içerenler,
- b) Aleviliği dile getirenler,
- c) Hurufiliğin ilkelerini yansıtanlar,
- d) Âşıkane olanlar."

Aruzla yazdığı şiirlerinin ise daha çok tasavvufî olduğu görülür. Bu şiirlerinde kullandığı dil klasik şiir dilidir.

Hece ölçüsüyle koşma ve semai biçiminde yazdığı nefesler ise Yunus'un izlerini taşır. Ama Hatayî'nin kendine özgü şiir yolu oluşturduğu da belirtilmelidir. Hece ve aruzla yazdığı şiirlerini kapsayan Divan'ı basıldı (Sadettin Nüzhet Ergun, Hatayî Divanı, 1956; bütün nüshaları karşılaştırılarak yapılan basımı için bkz. Aziz Aka Mehmedof, Şah İsmail Hatayî Eserleri 1, Bakü 1966). Ayrıca Dehname adlı Ali'yi öven bir mesnevisi (Baku 1946) ile yine mesnevi biçiminde yazılmış bir Nasihatnamesi vardır. Nejat Birdoğan, "Alevilerin Hükümdarı Şah İsmail Hatayî" adlı yapıtında bu büyük ozanın yaşam öyküsünü, Osmanlı ve Safevi taraftarlarından topladığı şiirlerini daha geniş ve gerçekçi biçimde vermiştir.

Ben aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlere değinmek istemiyorum, çünkü şairin aruzdan çok heceye meyli var. Ayrıca Şah İsmail ününü aruzla yazdığı şiirlerden değil, heceyle yazdığı şiirlerden almakta... Hatta Anadolu şairlerinin bir kısmını da hece şiirleriyle etkilemiş bir şair Hatayî. Şiirindeki şu samimiyet ve akıcılığa bir bakın:

*"Muhammed Ali'nin aldım elini
Hak deyip tuttuğum elden ayrılmam
On iki imamın tuttum yolunu
Hak deyip tuttuğum yoldan ayrılmam
...
Mürşidin gittiği veli yoludur
Gitme dediğine gitmemelidir
Zahir batın Muhammed ve Ali'dir
Hak deyip tuttuğum yoldan ayrılmam
...
Şah Hatayî'm Hak bil tuttuğun eli
Zahirde batında Hak gördü seni
Gerçek erenlerden aldım haberi
Hak deyip tuttuğum yoldan ayrılmam"*

Bir kişi bu kadar samimi, merhametli, özverili olur da sevilmez mi, işte Anadolu insanı da bu yüzden hem Şah İsmail'i sevdi, hem de Hatayî'yi. Bu güzel dil yansınmaz mı hiç. Ben de yansılardım, benden önceki ozanlar da.

*"Serime bir sevda geldi
Muhammed Ali'den beri
Yandı vücudum kül oldu
Ta Kalubela'dan beri
...
Şah Hatayî'm Hakk'a yalvar
Sevdiğim Ali'dir server
Sorarlarsa sizi erler
Gelirem divandan beri"*

Evet, İslam'daki mezhepler için de Hatayî'nin ilginç cevabı var:

*“Suî mezhebimin nesin sorarsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz
Gözüye gizli yok ya sen ne dersin
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz”*

Aynı zamanda taşlamaları da çok güzel, ben ne zaman okusam büyük zevk alıyorum. İki büyük taşlama ustası; Hatayî ve Kazak Abdal.

*“İhlas ile gelen bu yoldan dönmez
Dost olan dostuna ikilik sanmaz
Eri hak görmeyen hakkı göremez
Gözü bakar amma körden sayılır
...
Gerçek âşık menziline durursa
Çerağ gibi yanıp yağı erirse
Eksikliği kendözünde bulunursa
O da erdir yine erden sayılır”*

Hatayî'nin insanların çiğ düşüncelerine de sitemi var elbette. Bakın nasıl?

*“Ezel bahar olmayınca
Kırmızı gül bitmez imiş
Kırmızı gül bitmeyince
Sefil bülbül ötmeymiş*

*Dost bülbül gelir ötmeye
Güle sarılıp yatmaya
Bağban gülü satmaya
Gül kadrini bilmez imiş*

*Gel ey bağban satma gülü
Haramdır parası pulu
Ağlatma sefil bülbülü
Gözyaşını silmez imiş*

*Yılda bir gün ziyan olur
Dost yoluna talan olur
Bazı insan hayvan olur
Hayvan adam olmaz imiş*

*Şah Hatayım ölmeyince
Tenim turap olmayınca
Dost dosttan ayrılmayınca
Dost kadrini bilmez imiş”*

Diyerek bitirsek sanırım uygun olur Hatayî, ben ve sen (yani okuyucu)...